

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید مدنی آذربایجان
دانشکده‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی
گروه روان‌شناسی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد
رشته‌ی روان‌شناسی عمومی

مقایسه‌ی رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی در والدین کودکان کم‌توان ذهنی و عادی شهرستان آذرشهر

استاد راهنما:

دکتر فخرالسادات قریشی‌راد

استاد مشاور:

دکتر مهران سلیمانی

پژوهشگر:

مهدی قربانی

شهریورماه ۱۳۹۱

تبریز / ایران

تقدیم به جامعه‌ی معلولین ذهنی و هرآن‌کس که به‌گونه‌ای با آن در ارتباط است.

تقدیر و تشکر

سپاس خدای را که به ما توفیق بودن عطا کرد و پس از آن به وادی علم رهنمون ساخت. قبل از هر چیز تشکر و قدردانی می‌نمایم از زحمات استاد گرانقدرم سرکار خانم دکتر قریشی که بیش از هر چیز با صبر و حوصله‌ای که به خرج دادند، مرا در تمامی مراحل انجام این پژوهش یاری رساندند.

و نیز از جناب آقای دکتر سلیمانی که مشاوره‌ی پژوهش را به عهده گرفتند و استاد ارجمندم جناب آقای دکتر یوسفی که کمک‌های فراوانی در انجام مراحل این اثر داشتند، قدردانی می‌نمایم.

همچنین از جناب آقای دکتر یعقوبی مدیر گروه محترم روان‌شناسی و ریاست محترم دانشکده جناب آقای دکتر زوار و معاونت محترم، جناب آقای دکتر پیری نهایت تشکر را دارم. همچنین از همهی عزیزانی که به گونه‌ای بنده را در انجام این پژوهش یاری رساندند از جمله کارکنان اداره‌ی بهزیستی شهرستان آذرشهر، تشکر می‌نمایم.

و در نهایت از پدر و مادر و همسر، که توفیق خود در عرصه‌ی علم را مدیون زحمات آن‌ها هستم، قدردانی می‌نمایم.

مهدی قربانی

شهریور ۱۳۹۱

تبریز - ایران

چکیده

هدف: هدف این پژوهش اندازه‌گیری سه متغیر رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی در والدین کودکان کم‌توان ذهنی و مقایسه‌ی آن با والدین کودکان عادی بوده و علاوه بر آن مادران و پدران نیز مورد مقایسه قرار گرفتند.

روش: طرح پژوهشی توصیفی و از نوع پس‌رویدادی می‌باشد. جامعه‌ی آماری این پژوهش کلیه‌ی والدین دارای کودک زیر ۱۴ سال شهرستان آذرشهر در سال ۱۳۹۰ می‌باشد. نمونه‌ی انتخابی شامل ۵۰ مورد از والدین کودکان کم‌توان ذهنی (شامل ۵۰ پدر و ۵۰ مادر، در مجموع ۱۰۰ نفر) و همین تعداد والدین کودکان عادی بوده، که گروه اول با توجه به ملاک‌های ورود و خروج و گروه دوم به روش هدفمند انتخاب گردیدند. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌های ویژگی‌های دموگرافیک، رضایت زناشویی انریچ، مقیاس‌های اصلی آدلری برای موفقیت بین‌فردی و راهبردهای مقابله‌ای بیلینگز و موس جمع‌آوری گردید و با استفاده از آزمون‌های آماری تحلیل واریانس یک‌راهه، همبستگی گشتاوری پیرسون و رگرسیون خطی چندگانه، توسط نرم افزار آماری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: بین دو گروه والدین، از لحاظ سه متغیر رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی، به‌طورکلی تفاوت معناداری وجود داشته است ($P < 0/01$). در گروه والدین کودکان کم‌توان ذهنی مادران از رضایت زناشویی پایین‌تر و راهبردهای مقابله‌ای ناکارآمدتری برخوردار بوده‌اند و راهبردهای مسأله‌مدار کم‌تری به‌کار می‌برند. سطح تحصیلات والدین ($P < 0/05$) و میزان درآمد خانواده ($P < 0/01$) به عنوان دو متغیر تأثیرگذار بر رضایت زناشویی زوجین در هر دو گروه به‌شمار آمد و روابط معناداری میان راهبردهای مقابله‌ای و سبک‌های زندگی والدین با رضایت زناشویی آن‌ها به‌دست آمد ($P < 0/01$).

نتیجه‌گیری: یافته‌های پژوهش نشان‌گر سطوح پایین‌تر رضایت زناشویی و ناکارآمدتر بودن راهبردهای مقابله‌ای و سبک‌های زندگی در والدین کودکان کم‌توان ذهنی بوده و علاوه بر آن، مؤلفه‌های راهبردهای مسأله‌مدار، سطح درآمد و علاقه‌ی اجتماعی به عنوان عوامل پیش‌بینی‌کننده‌ی رضایت زناشویی این والدین به‌شمار آمد.

واژه‌های کلیدی: رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای، سبک زندگی، والدین کودکان کم‌توان ذهنی و عادی

فهرست مطالب

چکیده یک

فصل اول: کلیات پژوهش ۱

- ۱-۱: مقدمه ۲
- ۲-۱: شرح و بیان مسئله‌ی پژوهش ۴
- ۳-۱: اهمیت و ضرورت انجام تحقیق ۷
- ۴-۱: اهداف پژوهش ۹
- ۵-۱: سؤال‌های پژوهش ۹
- ۱-۵-۱: فرضیه‌ی اصلی ۱۰
- ۲-۵-۱: سؤال‌های پژوهشی ۱۰
- ۶-۱: تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها ۱۰
- ۱-۶-۱: تعاریف مفهومی ۱۰
- ۲-۶-۱: تعاریف عملیاتی ۱۱

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش ۱۲

- ۱-۲: مقدمه ۱۳
- ۲-۲: پیشینه‌ی نظری ۱۳
- ۱-۲-۲: عقب‌ماندگی ذهنی ۱۳
- ۱-۲-۲-۱: تاریخچه‌ی توجه به عقب‌ماندگی ذهن ۱۳
- ۲-۱-۲-۲: تعریف عقب‌ماندگی ذهنی ۱۴
- ۳-۱-۲-۲: طبقه‌بندی عقب‌ماندگی ذهنی ۱۶
- ۴-۱-۲-۲: علل پیدایش عقب‌ماندگی ذهنی ۱۷
- ۵-۱-۲-۲: پیشگیری از عقب‌ماندگی ذهن ۱۸
- ۶-۱-۲-۲: تأثیر کودک کم‌توان ذهنی بر خانواده ۱۹
- ۲-۲-۲: رضایت زناشویی ۲۰
- ۱-۲-۲-۲: تعریف رضایت زناشویی ۲۰
- ۲-۲-۲-۲: عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی ۲۱
- ۳-۲-۲-۲: ویژگی‌های یک خانواده‌ی منسجم با کارکرد مطلوب ۲۳
- ۳-۲-۲: راهبردهای مقابله‌ای ۲۵
- ۱-۳-۲-۲: تاریخچه و تعریف راهبردهای مقابله‌ای ۲۵
- ۲-۳-۲-۲: استرس ۲۵

۲۶ نظریه‌ها در زمینه‌ی استرس ۳-۳-۲-۲
۲۸ مقابله ۴-۳-۲-۲
۲۹ منابع مقابله‌ای ۵-۳-۲-۲
۳۰ طبقه‌بندی راهبردهای مقابله‌ای ۶-۳-۲-۲
۳۴ راهبردهای مقابله‌ای و سلامت روان ۷-۳-۲-۲
۳۵ تفاوت‌های جنسیتی در استفاده از راهبردهای مقابله‌ای ۸-۳-۲-۲
۳۶ سبک زندگی ۴-۲-۲
۳۶ تاریخچه و تعریف سبک زندگی ۱-۴-۲-۲
۳۸ هسته‌ی مرکزی سبک زندگی ۲-۴-۲-۲
۳۸ تحول سبک زندگی ۳-۴-۲-۲
۳۹ عناصر و کارکردهای سبک زندگی ۴-۴-۲-۲
۴۰ انواع سبک زندگی ۵-۴-۲-۲
۴۱ عوامل مؤثر در ناسازگاری ۶-۴-۲-۲
۴۱ درمان در رویکرد آدلری با تأکید بر سبک زندگی ۷-۴-۲-۲
۴۳ تعامل سبک زندگی و رضایت زناشویی ۵-۲-۲
۴۴ تعامل راهبردهای مقابله‌ای و رضایت زناشویی ۶-۲-۲
۴۴ تعامل سبک زندگی و راهبردهای مقابله‌ای ۷-۲-۲
۴۵ استرس در والدین کودکان کم‌توان ذهنی ۸-۲-۲
۴۷ پیشینه‌ی تجربی ۳-۲
۴۷ نتایج پژوهش‌های داخلی ۱-۳-۲
۵۱ نتایج پژوهش‌های انجام شده در خارج از کشور ۲-۳-۲
۵۵ جمع‌بندی نهایی ۴-۲
۵۶ فصل سوم: روش پژوهش
۵۷ مقدمه ۱-۳
۵۷ روش پژوهش ۲-۳
۵۷ جامعه‌ی آماری ۳-۳
۵۸ نمونه‌ی آماری و روش نمونه‌گیری ۴-۳
۵۹ ابزار جمع‌آوری اطلاعات ۵-۳
۵۹ پرسشنامه‌ی خصوصیت‌های دموگرافیک ۱-۵-۳
۵۹ پرسشنامه‌ی رضایت زناشویی انریچ ۲-۵-۳
۶۱ مقیاس‌های اصلی آدلری برای موفقیت بین فردی - نسخه بزرگسالان ۳-۵-۳
۶۵ پرسشنامه‌ی راهبردهای مقابله‌ای بیلینگز و موس ۴-۵-۳

۶۵ فرایند اجرای پژوهش	۳-۶
۶۶ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها	۳-۷
۶۷ فصل چهارم: تحلیل یافته‌های پژوهش	
۶۸ ۱-۴: مقدمه	
۶۸ ۲-۴: یافته‌های توصیفی	
۷۲ ۳-۴: بررسی پیش فرض‌ها	
۸۳ ۴-۴: تحلیل فرضیه‌ها و سؤال‌های پژوهش	
۹۹ فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری	
۱۰۰ ۱-۵: مقدمه	
۱۰۰ ۲-۵: بحث و نتیجه‌گیری	
۱۱۰ ۳-۵: جمع‌بندی نهایی	
۱۱۲ ۴-۵: محدودیت‌های پژوهش	
۱۱۳ ۵-۵: پیشنهادها	
۱۱۳ ۱-۵-۵: پیشنهادهای پژوهشی	
۱۱۴ ۲-۵-۵: پیشنهادهای کاربردی	
۱۱۵ پیوست‌ها	
۱۱۵ پیوست ۱: (پرسشنامه‌ی خصوصیت‌های دموگرافیک)	
۱۱۶ پیوست ۲: (پرسشنامه‌ی رضایت زناشویی انریچ)	
۱۲۰ پیوست ۳: (مقیاس‌های اصلی آدلری برای موفقیت بین فردی - نسخه بزرگسالان)	
۱۲۴ پیوست ۴: (پرسشنامه‌ی راهبردهای مقابله‌ای بیلینگز و موس)	
۱۲۶ فهرست منابع	
۱۲۶ منابع فارسی	
۱۲۹ منابع انگلیسی	
I چکیده انگلیسی (Abstract)	

فهرست جداول

جدول ۱-۲: خانواده‌های ۱۲ گانه‌ی راهبردهای مقابله‌ای مرتبط با فرایندهای سازگاری و دیگر رفتارها	۳۲
جدول ۱-۳: مؤلفه‌های رضایت زناشویی و سؤال‌های مرتبط با آن‌ها	۶۰
جدول ۲-۳: سبک‌های ده‌گانه زندگی و سؤال‌های مربوط به آن‌ها	۶۴
جدول ۱-۴: توزیع پراکندگی سنی گروه‌ها	۶۸
جدول ۲-۴: توزیع فراوانی سطح تحصیلات گروه‌ها	۶۹
جدول ۳-۴: توزیع فراوانی سطح درآمد گروه‌ها	۷۱
جدول ۴-۴: توزیع پراکندگی نمرات گروه‌ها در سه متغیر سبک زندگی، راهبردهای مقابله‌ای و رضایت زناشویی	۷۲
جدول ۵-۴: نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنف جهت بررسی نرمال بودن متغیرهای پژوهش در گروه والدین کودکان کم‌توان ذهنی	۷۳
جدول ۶-۴: نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنف جهت بررسی نرمال بودن متغیرهای پژوهش در گروه والدین کودکان عادی	۷۳
جدول ۷-۴: نتایج آماره‌ی میزان کشیدگی و چولگی داده‌ها در متغیر سبک زندگی جهت بررسی نرمال بودن داده‌های در گروه والدین کودکان کم‌توان ذهنی	۷۶
جدول ۸-۴: نتایج آزمون لون جهت بررسی همگنی واریانس‌ها	۷۷
جدول ۹-۴: نتایج همگنی ماتریس واریانس-کوواریانس	۷۸
جدول ۱۰-۴: نتایج آماره‌ی دوربین واتسون برای بررسی استقلال باقیمانده‌ها	۸۲
جدول ۱۱-۴: نتایج آماره‌ی مقدار تولورانس و تورش واریانس برای بررسی چند هم خطی متغیرها	۸۲
جدول ۱۲-۴: نتایج آزمون‌های معناداری ANOVA جهت بررسی اثر اصلی گروه بر متغیرهای رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی	۸۳
جدول ۱۳-۴: نتایج آزمون‌های معناداری ANOVA جهت بررسی اثر اصلی جنسیت بر متغیرهای رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی والدین کودکان کم‌توان ذهنی	۸۴
جدول ۱۴-۴: نتایج آزمون‌های معناداری ANOVA جهت بررسی اثر اصلی جنسیت بر متغیرهای رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی والدین کودکان عادی	۸۵
جدول ۱۵-۴: نتایج آزمون ANOVA جهت بررسی اثر متغیر سطح تحصیلات پدران و مادران بر رضایت زناشویی والدین	۸۶
جدول ۱۶-۴: نتایج آزمون تعقیبی Tukey جهت بررسی تفاوت میان گروه‌ها برحسب سطح تحصیلات	۸۷
جدول ۱۷-۴: نتایج آزمون ANOVA جهت بررسی اثر متغیر میزان درآمد خانواده بر رضایت زناشویی والدین	۸۸
جدول ۱۸-۴: نتایج آزمون تعقیبی Tukey جهت بررسی تفاوت میان گروه‌ها برحسب سطح درآمد خانواده	۸۹
جدول ۱۹-۴: نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین سبک زندگی و رضایت زناشویی و مؤلفه‌های آن‌ها در والدین کودکان عادی	۸۹

جدول ۴-۲۰: نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین سبک زندگی و رضایت زناشویی و مؤلفه‌های آن‌ها در والدین کودکان کم‌توان ذهنی	۹۰
جدول ۴-۲۱: نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین راهبردهای مقابله‌ای و رضایت زناشویی و مؤلفه‌های آن‌ها در والدین کودکان عادی	۹۱
جدول ۴-۲۲: نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین راهبردهای مقابله‌ای و رضایت زناشویی و مؤلفه‌های آن‌ها در والدین کودکان کم‌توان ذهنی	۹۲
جدول ۴-۲۳: متغیرهای ۱۵ گانه جهت پیش‌بینی رضایت زناشویی والدین	۹۳
جدول ۴-۲۴: متغیرهای وارد شده و خارج شده از مدل	۹۳
جدول ۴-۲۵: خلاصه‌ی مدل رگرسیون گروه ۱	۹۴
جدول ۴-۲۶: خلاصه‌ی مدل رگرسیون گروه ۲	۹۴
جدول ۴-۲۷: آزمون تحلیل واریانس جهت بررسی معناداری مدل‌ها (گروه ۱)	۹۵
جدول ۴-۲۸: آزمون تحلیل واریانس جهت بررسی معناداری مدل‌ها (گروه ۲)	۹۶
جدول ۴-۲۹: نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی رضایت زناشویی والدین کودکان عادی بر اساس سبک زندگی، راهبردهای مقابله‌ای و ویژگی‌های دموگرافیک آن‌ها (ضرایب رگرسیون غیر استاندارد و استاندارد شده‌ی مدل‌ها: گروه ۱	۹۶
جدول ۴-۳۰: نتایج تحلیل رگرسیون جهت پیش‌بینی رضایت زناشویی والدین کودکان کم‌توان ذهنی بر اساس سبک زندگی، راهبردهای مقابله‌ای و ویژگی‌های دموگرافیک آن‌ها (ضرایب رگرسیون غیر استاندارد و استاندارد شده‌ی مدل‌ها: گروه ۲	۹۷

فهرست نمودارها و شکل‌ها

- شکل ۴-۱: نمودار ستونی توزیع فراوانی سطح تحصیلات مادران کودکان عادی و کم‌توان ذهنی ۷۰
- شکل ۴-۲: نمودار ستونی توزیع فراوانی سطح تحصیلات پدران کودکان عادی و کم‌توان ذهنی ۷۰
- شکل ۴-۳: نمودار ستونی توزیع فراوانی سطح درآمد والدین کودکان عادی و کم‌توان ذهنی ۷۱
- شکل ۴-۴: منحنی هیستوگرام نرمال بودن توزیع داده‌های متغیر سبک زندگی والدین کودکان عادی ۷۴
- شکل ۴-۵: منحنی هیستوگرام نرمال بودن توزیع داده‌های متغیر راهبردهای مقابله‌ای والدین کودکان عادی و کم‌توان ذهنی ۷۵
- شکل ۴-۶: منحنی هیستوگرام نرمال بودن توزیع داده‌های متغیر رضایت زناشویی والدین کودکان عادی و کم‌توان ذهنی ۷۵
- شکل ۴-۷: منحنی هیستوگرام نرمال بودن توزیع داده‌های متغیر سبک زندگی والدین کودکان کم‌توان ذهنی ۷۶
- شکل ۴-۸: طرح نرمال $p-p$ plot باقی مانده‌های رگرسیون استاندارد شده‌ی والدین کودکان عادی و کم‌توان ذهنی (متغیر ملاک: رضایت زناشویی) ۷۹
- شکل ۴-۹: طرح مختصر رگرسیون پس‌مانده‌های راهبردهای مقابله‌ای والدین کودکان عادی (متغیر ملاک: رضایت زناشویی) ۸۰
- شکل ۴-۱۰: طرح مختصر رگرسیون پس‌مانده‌های سبک زندگی والدین کودکان عادی (متغیر ملاک: رضایت زناشویی) ۸۰
- شکل ۴-۱۱: طرح مختصر رگرسیون پس‌مانده‌های راهبردهای مقابله‌ای والدین کودکان کم‌توان ذهنی (متغیر ملاک: رضایت زناشویی) ۸۱
- شکل ۴-۱۲: طرح مختصر رگرسیون پس‌مانده‌های سبک زندگی والدین کودکان کم‌توان ذهنی (متغیر ملاک: رضایت زناشویی) ۸۱

فصل اول:

کلیات پژوهش

۱-۱: مقدمه

امروزه مشکلات مراقبت از فرزند کم‌توان ذهنی مورد توجه فراوان واقع شده است چرا که وجود این کودکان در خانواده، وظایف والدینی مرسوم در جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به‌عنوان مثال بر نقش مادران در جهت‌دهی به زندگی و برآورده کردن انتظارات سایر اعضای خانواده اثر می‌گذارد.

بدون شک، خانواده نخستین و مهم‌ترین بستر رشد همه جانبه‌ی انسان محسوب می‌شود و از دیر باز نقش‌ها و کارکردهای خانواده مورد توجه روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و متخصصان تعلیم و تربیت بوده است (به‌پژوه و رمضانی، ۱۳۸۴). نهاد خانواده وظیفه‌ی خطیری بر عهده دارد. وظیفه خانواده مراقبت از فرزندان و تربیت آن‌ها، برقراری ارتباط سالم اعضا با یکدیگر و کمک به استقلال کودکان است، حتی اگر کودک کم‌توان ذهنی^۱ باشد (علی‌زاده، ۱۳۸۱).

مشاهده‌ی روزمره‌ی روان‌پزشکان و روان‌شناسان نشان می‌دهد که وجود کودک عقب‌مانده‌ی ذهنی مسائل و مشکلاتی را در خانواده‌ها ایجاد می‌کند به‌خصوص اگر سایر کودکان خانواده دارای هوش طبیعی و حتی باهوش‌تر از طبیعی باشند. واکنش‌های پدر و مادر نسبت به کودکان عقب‌مانده‌ی خود یکسان نیست و غالباً به میزان عقب‌ماندگی ذهنی، راهنمایی روان‌پزشک، روان‌شناس، وضع اجتماعی و اقتصادی خانواده، شخصیت والدین و سایر عوامل بستگی دارد (میلانی فر، ۱۳۸۳). مادر و پدر ممکن است از داشتن فرزند کم‌توان ذهنی به‌شدت رنج ببرند و حالاتی همچون افسردگی^۲، اضطراب^۳، پرخاشگری^۴، ترس^۵ و خجالت^۶ از خود نشان دهند و یا حتی آرزوی مرگ داشته باشند (البرزی و بشاش، ۱۳۷۵).

¹ - mentally retarded
² - depression
³ - anxiety
⁴ - aggression
⁵ - fear
⁶ - shame

معمولاً اولین واکنش قابل پیش‌بینی والدین در مقابل ناتوانی کودک کم‌توان ذهنی، ضربه‌ی روانی است که می‌تواند حالت‌های یأس و ناامیدی، غمگینی، افسردگی، احساس تنهایی، ترس، خشم، ناکامی، جاخوردن، احساس نابودی، گیجی، تردید در همه چیز و احساس افتادن در تله‌ای که راه فراری از آن نیست، در پی داشته باشد (اینگرام^۱، ۱۹۹۷).

به‌طور کلی خانواده‌ی کودک کم‌توان ذهنی به‌لحاظ داشتن کودکی متفاوت از سایر کودکان، با مشکلات فراوانی در زمینه‌ی نگهداری، آموزش و تربیت آن‌ها روبرو است و این مسائل همگی بر والدین فشارهایی وارد می‌کنند که سبب برهم خوردن آرامش و یکپارچگی خانواده می‌شود و در نتیجه انطباق و سازگاری آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (علی‌زاده، ۱۳۸۱). این وضعیت با انتظارات والدین دارای فرزند کم‌توان ذهنی منطبق نمی‌باشد و ممکن است نارضایتی زناشویی^۲ آن‌ها را فراهم سازد. همچنین تحت چنین شرایط استرس‌زایی والدین ممکن است از راهبردهای مقابله‌ای^۳ ناکارآمد جهت کنار آمدن با این شرایط، استفاده نمایند.

از طرفی یکی از مفاهیم بنیادی تأثیرگذار در رضایت زناشویی که جزء خصوصیات شخصیتی زوجین است سبک زندگی^۴ است (یوسفی، ۱۳۸۹). در روان‌شناسی فردنگر، هر فرد به‌عنوان مجموعه‌ای از توانایی‌های جسمی روانی و هیجانی دیده می‌شود و ذهن و جسم با هم در تعامل هشیار و ناهشیار هستند. رفتارهای فرد به‌عنوان بخشی از الگوی یکپارچه ادراک می‌شود و این موجب می‌شود که برای هر فرد سبک زندگی منحصر به فردی در نظر گرفته شود، اصطلاحی که نسبت به شخصیت، پویایی و تحرک بیش‌تری را می‌رساند (جان^۵، ۲۰۰۰).

سبک زندگی می‌تواند به‌عنوان مجموعه فعالیت‌های شناختی و رفتاری نگریسته شود که افراد برای حل مشکلات زندگی و در محیط اجتماعی به‌کار می‌گیرند (استولتز و کرن^۶، ۲۰۰۷). تأثیر کودک کم‌توان ذهنی بر والدین نه‌تنها می‌تواند متأثر از سبک‌های مقابله‌ای این والدین باشد بلکه از ویژگی‌های شخصیتی آن‌ها نیز تأثیر می‌پذیرد. در این پژوهش سعی بر آن است که راهبردهای مقابله‌ای والدین کودکان کم‌توان ذهنی و سبک زندگی این والدین، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیتی آن‌ها، به‌عنوان دو عامل مهم و تأثیرگذار بر رضایت زناشویی این والدین، مورد بررسی قرار گرفته و با والدین کودکان عادی مقایسه گردد.

¹ - Ingram

² - Marital dissatisfaction

³ - Coping strategies

⁴ - Lifestyle

⁵ - John

⁶ - Stoltz & Kern

۱-۲: شرح و بیان مسأله‌ی پژوهش

رسیدگی به مشکلات ناشی از وجود کودک معلول و به‌ویژه کم‌توان ذهنی در خانواده‌های این کودکان حائز اهمیت است. وجود تفاوت بین انتظارات والدین و عملکرد کودک کم‌توان ذهنی در جریان رشد این کودکان به‌صورت دوره‌ای ادامه می‌یابد و موجب ایجاد استرس در خانواده و تداوم این استرس می‌گردد.

والدین کودک معلول برای مقابله با مشکلات خانوادگی، شناسایی و قبول کم‌توانی ذهن کودک و مقابله با مشکلات ایجاد شده در این زمینه به کمک نیاز دارند (حسینی و رضازاده، ۱۳۸۱). وجود کودک معلول و کم‌توان ذهنی در روابط خانوادگی تغییراتی ایجاد می‌کند. اگر معلولیت شدید باشد یا کودک دارای معلولیت چندگانه باشد، این تغییرات شدیدتر خواهند بود. به‌تدریج که کودک بزرگ‌تر می‌شود والدین دل مشغول استقلال کودک کم‌توان ذهنی می‌شوند که ممکن است برای مدت طولانی ادامه پیدا کند و متأسفانه نمی‌توان به‌راحتی بر آن غلبه کرد (ایسنسون^۱، ۱۹۹۱).

یکی از عواملی که تحت تأثیر معلولیت کودک قرار می‌گیرد عملکرد موفق کارکردهای روانی اعضای خانواده در قالب تفکر، خلق و رفتار است که منجر به فعالیت‌های ثمربخش و روابط ارضا کننده با دیگران و توانایی انطباق با تغییر و مدارا کردن و رویارویی با ناملایمات می‌شود. افراد بهنجار و دارای سلامت روان کسانی هستند که با خود و با محیط اطرافشان هماهنگ و سازگار هستند و از مقتضیات فرهنگی یا دستورات اجتماع خود پیروی می‌کنند (سادوک و سادوک^۲، ۱۳۸۲).

خانواده از کنش متقابل یک مرد و یک زن ناشی می‌شود و رضایت زناشویی معلول عوامل متعددی در ارتباطات میان زن و شوهر و فرزندان است. رضایت زناشویی وقتی وجود دارد که وضعیت فرد در روابط زناشویی با آنچه وی انتظار دارد، منطبق باشد و نارضایتی زناشویی وقتی اتفاق می‌افتد که وضعیت فرد در روابط زناشویی با آنچه وی انتظار دارد، منطبق نباشد (وینچ^۳، ۲۰۰۰). رابطه‌ی زناشویی به‌عنوان مهم‌ترین و اساسی‌ترین رابطه‌ی انسان توصیف شده است، زیرا ساختاری اولیه را برای بنا نهادن رابطه‌ی خانوادگی و تربیت کردن نسل آینده فراهم می‌سازد (لارسون و هولمن^۴، ۱۹۹۴).

¹ - Eisenson

² - Sadock & Sadock

³ - Winch

⁴ - Larson & Holman

رضایت زناشویی یک جنبه بسیار مهم و پیچیده از یک رابطه‌ی زناشویی است (استرنبرگ^۱ و حجت، ۱۹۹۷). به عبارت دیگر، یکی از جنبه‌های حیاتی یک سیستم زناشویی، رضایتی است که همسران در رابطه خویش احساس و تجربه می‌کنند (تانی‌گوچی، فریمن، تایلور و مالکارن^۲ ۲۰۰۶). بنابراین رضایت زناشویی یکی از بهترین و رساترین مفاهیم برای تعیین و نشان دادن میزان شادی و پایداری یک رابطه زناشویی است (یوسفی، ۱۳۸۹).

عوامل گوناگونی به‌عنوان مؤلفه‌های مؤثر بر رضایت زناشویی شناسایی شده‌اند که از جمله‌ی آن‌ها می‌توان به وجود فرزندان در خانواده اشاره کرد (قربانعلی‌پور، فراهانی، برجعلی و مقدس، ۱۳۸۷). وجود فرزندان در خانواده به‌عنوان یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار بر رضایت زناشویی به‌شمار می‌آید. نه تنها وجود یا عدم وجود و تعداد فرزندان، بلکه میزان سلامت جسمانی و روانی آن‌ها نیز می‌تواند رضایت زناشویی زوجین را تحت تأثیر قرار دهد. وجود کودک معلول و به‌خصوص کودک کم‌توان ذهنی در خانواده، مشکلاتی را در جنبه‌های مختلف زندگی زناشویی به‌وجود می‌آورد. نگهداری کودک کم‌توان ذهنی در خانواده بسیار هزینه‌بر بوده و زمان زیادی را به خود اختصاص می‌دهد. در زمینه‌ی آموزش نیز این کودکان مشکلات آموزشی اساسی دارند و در موارد شدیدتر این نوع معلولیت، حتی آموزش امور شخصی نیازمند صرف زمان زیادی است. وجود چنین مسائلی در خانواده‌ی کودک کم‌توان ذهنی موجب می‌شود که والدین دائماً در معرض فشار روانی قرار گیرند.

راهبردهای مقابله‌ای تلاش‌های شناختی و رفتاری هستند که افراد در موارد تنیدگی‌زا، برای کنار آمدن با مسائل و مشکلات خود به‌کار می‌برند و نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ای در سلامت جسمانی و روانی آن‌ها ایفا می‌کند. ارزیابی شناختی و مقابله، به‌عنوان بخش اساسی مکانیزم‌هایی هستند که ارگانسیم از طریق آن‌ها با محیط چالش‌انگیز انطباق پیدا می‌کند. میزان کارآمدی راهبرد مقابله‌ای تعیین‌کننده‌ی آن است که آیا از آسیب جلوگیری خواهد شد؟ و آیا یک راه‌کار انطباق دهنده‌ی جدید بین ارگانسیم و محیط فراهم خواهد شد؟ و آیا فعالیت‌های هیجانی به سطح پایه‌ای خود برخواهد گشت (گوتیرز، پری، تورس، کاسرس و والدز^۳، ۲۰۰۷)؟

لازاروس و فولکمن^۴ به‌عنوان صاحب نظران مطالعه در روش‌های مقابله‌ای، استراتژی‌های مقابله‌ای را به دو دسته‌ی متمرکز بر مسأله (مسأله‌مدار) و متمرکز بر هیجان و احساس (هیجان‌مدار) تقسیم‌بندی کردند. استراتژی‌های مقابله‌ای مسأله‌مدار تلاش‌هایی را در بر می‌گیرد که در راستای حل

¹ - Sternberg

² - Taniguchi, Freeman, Taylor, & Malcarne

³ - Gutiérrez, Peri, Torres, Caseras, & Valdés

⁴ - Lazarus and Folkman

مشکل یا مواجهه با تقاضای مستقیم می‌باشد. استراتژی مقابله‌ای هیجان‌مدار هنگامی به‌وقوع می‌پیوندد که شخص درمی‌یابد هیچ چیز به‌طور مستقیم نمی‌تواند انجام گیرد یا به فرایند شناختی برگردد (لیندمن و مک‌کاتی^۱، ۱۹۹۹). بر اساس پژوهش‌های انجام گرفته، والدین کودکان معلول نسبت به والدین کودکان عادی در مواجهه با موقعیت‌های استرس‌زا، از راهبردهای مقابله‌ای متفاوتی استفاده می‌کنند (خوشابی، فرزادفر، کاکاسلطانی، پوراعتماد و نیک‌خواه، ۱۳۸۹).

از سوی دیگر ویژگی‌های شخصیتی افراد نیز در رویارویی با استرس و وقایع استرس‌زا بسیار حائز اهمیت است. در مورد والدین کودکان کم‌توان ذهنی، اگرچه پژوهش‌های زیادی نشان‌گر سطح بالای استرس و افسردگی در این والدین بوده‌اند (اولسون و هوانگ^۲، ۲۰۰۲) با این وجود در این مورد که آیا والدین کودکان کم‌توان ذهنی با استرس بیش‌تری از والدین کودکان عادی مواجه هستند، شواهد متناقضی وجود دارد (آلتییر^۳، ۲۰۰۶). از دلایل وجود این تناقض‌ها می‌توان به تفاوت در ویژگی‌های شخصیتی این والدین اشاره کرد.

همچنین باید اذعان داشت که یکی از مفاهیم بنیادی تأثیرگذار در رضایت زناشویی که جزء خصوصیات شخصیتی زوجین است سبک زندگی ایشان می‌باشد (یوسفی، ۱۳۸۹). به اعتقاد آدلر سبک‌های زندگی دائمی افراد، شکل گسترش یافته شیوه‌ی زندگی اولیه آن‌ها هستند و با مشاهده‌ی برخورد افراد با سه تکلیف مهم زندگی خود که عبارتند از: کار، جامعه، و روابط صمیمانه، می‌توان به سبک زندگی آن‌ها پی برد. زیرا سبک زندگی در انتخاب کار، نحوه‌ی ارتباط با دیگران و عشق منعکس می‌شود (شارف^۴، ۱۹۹۶).

اگرچه مطابق با دیدگاه آدلر ریشه‌های سبک زندگی در کودکی قرار دارند ولی افراد در سنین بالاتر نیز می‌توانند تصمیم بگیرند که سبک زندگی خود را تغییر دهند. در مورد خانواده‌ی کودک کم‌توان ذهنی، وجود استرس‌های دائمی در زندگی که با تولد فرزند معلول در خانواده ایجاد شده و ادامه می‌یابد را می‌توان از عوامل مؤثر بر ایجاد این تغییر برشمرد. چرا که سبک زندگی فرد برخاسته از غایت نگرش او به زندگی است و وجود فرزند کم‌توان ذهنی در خانواده بر این نگرش‌ها تأثیرگذار است تا جایی که این امر ممکن است موجب تردید در بسیاری از نگرش‌های فرد گردد.

از آن‌جا که مفهوم رضایت زناشویی برای توصیف میزان لذتی که فرد از زندگی زناشویی می‌برد، به‌کار برده می‌شود و رضایت بالاتر نشان از موفقیت در زندگی زناشویی دارد، بنابراین بررسی همبسته‌های رضایت زناشویی حایز اهمیت است، یعنی این‌که معلوم شود چه متغیرهایی این رضایت

¹ - Lindeman & Mcathie

² - Olsson & Hwang

³ - Altieri

⁴ - Sharf

در روابط زناشویی را پیش‌بینی می‌کنند. در این پژوهش سعی بر آن است که راهبردهای مقابله‌ای والدین کودکان کم‌توان ذهنی و سبک زندگی این والدین، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیتی آن‌ها، به‌عنوان دو عامل مهم و تأثیرگذار بر رضایت زناشویی این والدین، مورد بررسی قرار گرفته و با والدین کودکان عادی مقایسه گردد.

۱-۳: اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

با وجود پیشرفت‌های صورت گرفته در زمینه‌ی علم پزشکی، انجام مشاوره‌های قبل از ازدواج و افزایش اطلاع‌رسانی عمومی در مورد روش‌های پیشگیری از معلولیت، آمار و ارقام حاکی از آن است که همچنان تعداد کودکان معلول و از جمله کم‌توان ذهنی رقم بالایی را به‌خود اختصاص می‌دهد. با وجود آن‌که مطالعاتی در زمینه‌ی بررسی وضعیت خانوادگی این کودکان صورت گرفته است نیاز به کارهای بیش‌تر در این زمینه و ارائه‌ی راهبردهای بیش‌تر و عملی‌تر برای کمک به این خانواده‌ها احساس می‌شود.

آسیب‌پذیری نظام خانواده در برابر فشارها و مسائل مختلف زندگی روزمره، محققان و خانواده‌درمان‌گران را در سال‌های اخیر به بررسی چگونگی تأثیر استرس بر کیفیت روابط زناشویی زنان و شوهران (موروکوف و گیلی لاند^۱، ۱۹۹۳) و ارزیابی تعامل کیفیت زناشویی والدین و عملکرد کودک (فروسچ^۲ و همکاران، ۲۰۰۱) هدایت کرده است. به‌علاوه بسیاری از محققان (افروز، ۱۳۷۵؛ ملک‌پور، ۱۳۶۹) تأکید کرده‌اند که وضعیت روانی والدین کودکان معلول به‌عنوان کسانی که نقش مهمی در تحول هیجانی و اجتماعی فرزندان دارند، باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد و با ارائه‌ی خدمات مشاوره‌ای و اجرای برنامه‌های مداخله‌گرانه‌ی مناسب، به اصلاح و رفع مشکلات و ناسازگاری‌های روانی آن‌ها پرداخته شود (به‌پژوه و رضانی، ۱۳۸۴).

از طرفی در جامعه‌ی ما اعتقاد بر این است که حمایت از نظام اجتماعی، باید حمایت از همه‌ی اعضای جامعه را در بر بگیرد و با توجه به این‌که افراد عقب‌مانده‌ی ذهنی حدود ۲/۳ درصد جامعه برآورد شده‌اند و نیز با توجه به حضور چند نفر در خانواده‌ی هر یک از آن‌ها، درصد قابل ملاحظه‌ای از جمعیت کشور با مشکلات کودکان عقب‌مانده‌ی ذهنی درگیر هستند و لذا نباید مورد غفلت قرار گیرند (سیف‌نراقی و نادری، ۱۳۸۲).

¹ - Morokoff & Gilliland

² - Frosch et al

کودکان کم‌توان ذهنی در یادگیری بسیار کند و ضعیف هستند و سعی و تلاش والدین برای آموزش مهارت‌های جدید و مهار رفتارهای نامناسب در این کودکان تا حدی به نتایج نامطلوب منتهی می‌شود. لذا سازگاری با این وضعیت و پذیرش این واقعیت برای والدین مشکل‌ساز و استرس‌زا است. از سوی دیگر ضرورت رسیدگی مضاعف به این کودکان ممکن است موجب بروز یا وخیم‌تر شدن مشکلات زناشویی شود (فلوید، گیلیوم و کاستیگن^۱، ۱۹۹۸).

تولد و حضور کودک با ناتوانی هوشی در خانواده و ظهور نیازهای ویژه، همواره از مسائل قابل توجه و بحث‌انگیز بوده است، زیرا با تأثیرگذاری بر کمیت و کیفیت روابط زناشویی و ایجاد دگرگونی در شرایط معمول خانوادگی و چگونگی تعامل اعضای خانواده، می‌تواند موجب آشفتگی و افزایش میزان استرس در والدین شود و در نتیجه به عملکرد خانواده و رضایت زناشویی آسیب رساند (به‌پژوه و رمضانی، ۱۳۸۴).

از سوی دیگر بر اساس مطالعات انجام شده، نوع سبک زندگی فرد هم می‌تواند بر رضایت زناشویی زوجین (یوسفی، ۱۳۸۹) و بکارگیری راهبرد مقابله‌ای خاص توسط ایشان، تأثیرگذار باشد و هم این‌که از این متغیرها تأثیر پذیرد.

از این رو، در این پژوهش، رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی در والدین کودکان کم‌توان ذهنی و عادی مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به مسائلی که وجود کودک کم‌توان ذهنی برای والدین و خانواده ایجاد می‌کند و نیاز خانواده‌های دارای فرزند کم‌توان ذهنی به راهنمایی و مشاوره، نتایج تحقیق حاضر می‌تواند توجه متخصصین در این زمینه را به تدوین برنامه‌هایی در زمینه‌ی شناخت، پژوهش و حمایت والدین دارای فرزند کم‌توان ذهنی سوق دهد.

در واقع با مشخص شدن نقاط قوت و ضعف این والدین در زمینه‌ی راهبردهای مقابله‌ای مورد استفاده و اتخاذ سبک زندگی خاص و همچنین میزان رضایت زناشویی این والدین، می‌توان در موقعیت‌های عملی، رفتارها و شیوه‌های پاسخ‌گویی آنان را آسان‌تر پیش‌بینی کرد و در صورت نیاز برنامه‌هایی جهت ایجاد تغییرات فراهم کرد. به عبارت دیگر می‌توان از طریق آموزش و افزایش دانش در این حیطه، از شدت عوامل مخرب در زندگی این والدین کاست. از طرفی هر گونه برنامه‌ریزی آموزشی یا حمایتی در این زمینه، بدون در نظر گرفتن خانواده و نقش والدین، تأثیرگذار نمی‌باشد.

¹ - Floyd, Gilliom, & Costigan

۱-۴: اهداف پژوهش

- ۱- بررسی رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی والدین کودکان کم‌توان ذهنی و مقایسه‌ی آن با والدین کودکان عادی.
- ۲- بررسی رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی مادران کودکان کم‌توان ذهنی و مقایسه‌ی آن با پدران این کودکان.
- ۳- بررسی رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی مادران کودکان عادی و مقایسه‌ی آن با پدران این کودکان.
- ۴- بررسی رضایت زناشویی والدین بر حسب میزان تحصیلات آن‌ها.
- ۵- بررسی رضایت زناشویی والدین بر حسب میزان درآمد خانواده.
- ۶- بررسی رابطه بین سبک زندگی و رضایت زناشویی والدین.
- ۷- بررسی رابطه بین راهبردهای مقابله‌ای و رضایت زناشویی والدین.
- ۸- بررسی متغیرهای پیش‌بینی کننده‌ی رضایت زناشویی والدین.

۱-۵: سؤال‌های پژوهش

- ۱- آیا بین میزان رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی والدین کودکان کم‌توان ذهنی و والدین کودکان عادی تفاوت وجود دارد؟
- ۲- آیا بین رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی در مادران کودکان کم‌توان ذهنی در مقایسه با پدران این کودکان تفاوت وجود دارد؟
- ۳- آیا بین رضایت زناشویی، راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی در مادران کودکان عادی در مقایسه با پدران این کودکان تفاوت وجود دارد؟
- ۴- آیا بین رضایت زناشویی والدین بر حسب میزان تحصیلات آن‌ها تفاوت وجود دارد؟
- ۵- آیا بین رضایت زناشویی والدین بر حسب میزان درآمد خانواده تفاوت وجود دارد؟
- ۶- آیا بین سبک زندگی و رضایت زناشویی والدین رابطه وجود دارد؟
- ۷- آیا بین راهبردهای مقابله‌ای و رضایت زناشویی والدین رابطه وجود دارد؟
- ۸- آیا می‌توان رضایت زناشویی والدین کودکان کم‌توان ذهنی و عادی را بر حسب سبک زندگی، راهبردهای مقابله‌ای و برخی ویژگی‌های دموگرافیک آن‌ها پیش‌بینی کرد؟